

Pauknerová, Karolína

Fenomenologický výzkum archeologické lokality : příklad neolitických areálů jižně od soutoku Úhlavy a Radbuzy

Sborník prací Filozofické fakulty brněnské univerzity. M, Řada archeologická. 2012, vol. 61, iss. M17, pp. [141]-149

ISBN 978-80-210-6113-2

ISSN 1211-6327

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/125762>

Access Date: 24. 02. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

KAROLÍNA PAUKNEROVÁ

FENOMENOLOGICKÝ VÝZKUM ARCHEOLOGICKÉ LOKALITY

Příklad neolitických areálů jižně od soutoku Úhlavy a Radbuzy

Cílem fenomenologického výzkumu archeologické lokality je nově kontextualizovat archeologické prameny za pomoci senzuačních dat. Na příkladu neolitických areálů jižně od soutoku Úhlavy a Radbuzy představujeme kontrast mezi různými obrazy dané krajiny a rozbor jejich umístění v krajině.

krajina – žitý svět – fenomenologický výzkum – senzuační data

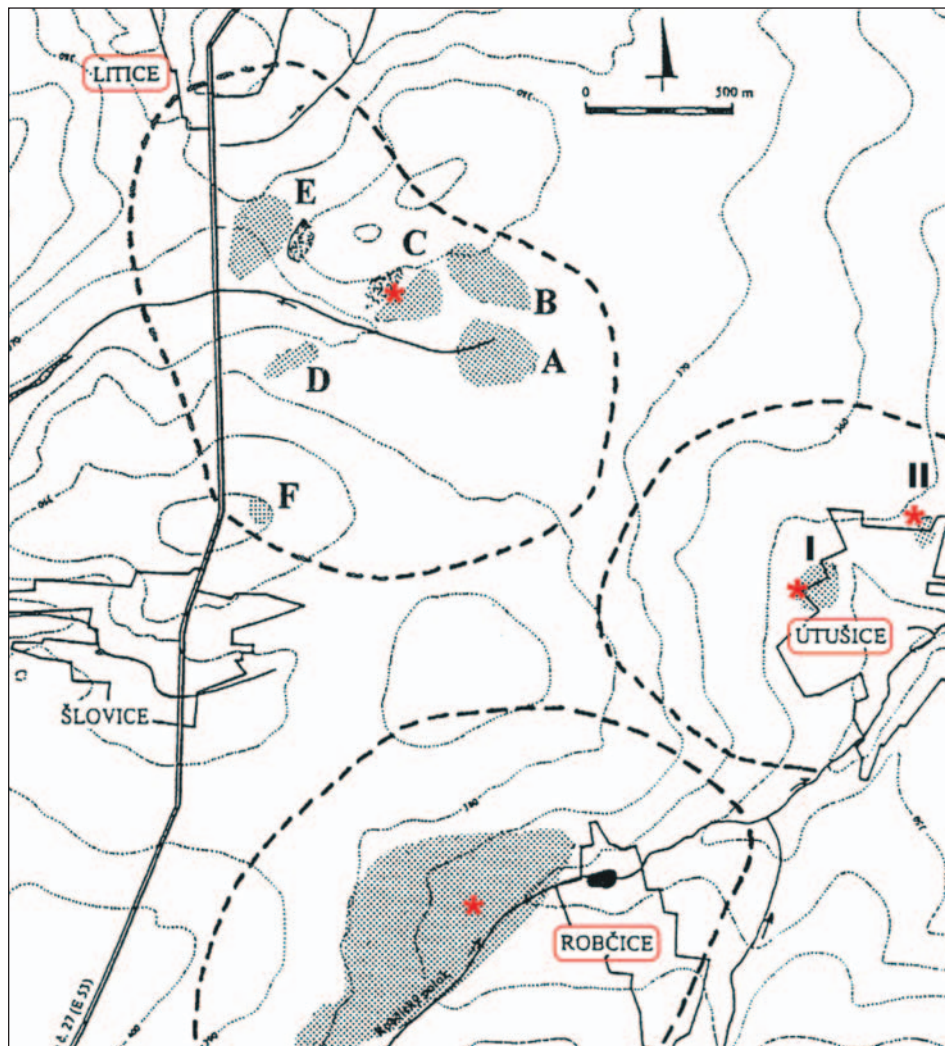
Phenomenological research into an archaeological location with particular reference to areas of Neolithic settlement south of the confluence of the Úhlava and Radbuza Rivers. The objective of phenomenological research into an archaeological location is to place archaeological sources in a new context with the aid of data derived by induction from human perceptions. The article presents the contrast between various images of a landscape, using the example of Neolithic complexes south of the confluence of the Úhlava and Radbuza Rivers, as well as an analysis of their situation in the landscape.

landscape – lived space – phenomenological research – sensual data

---

Úvod

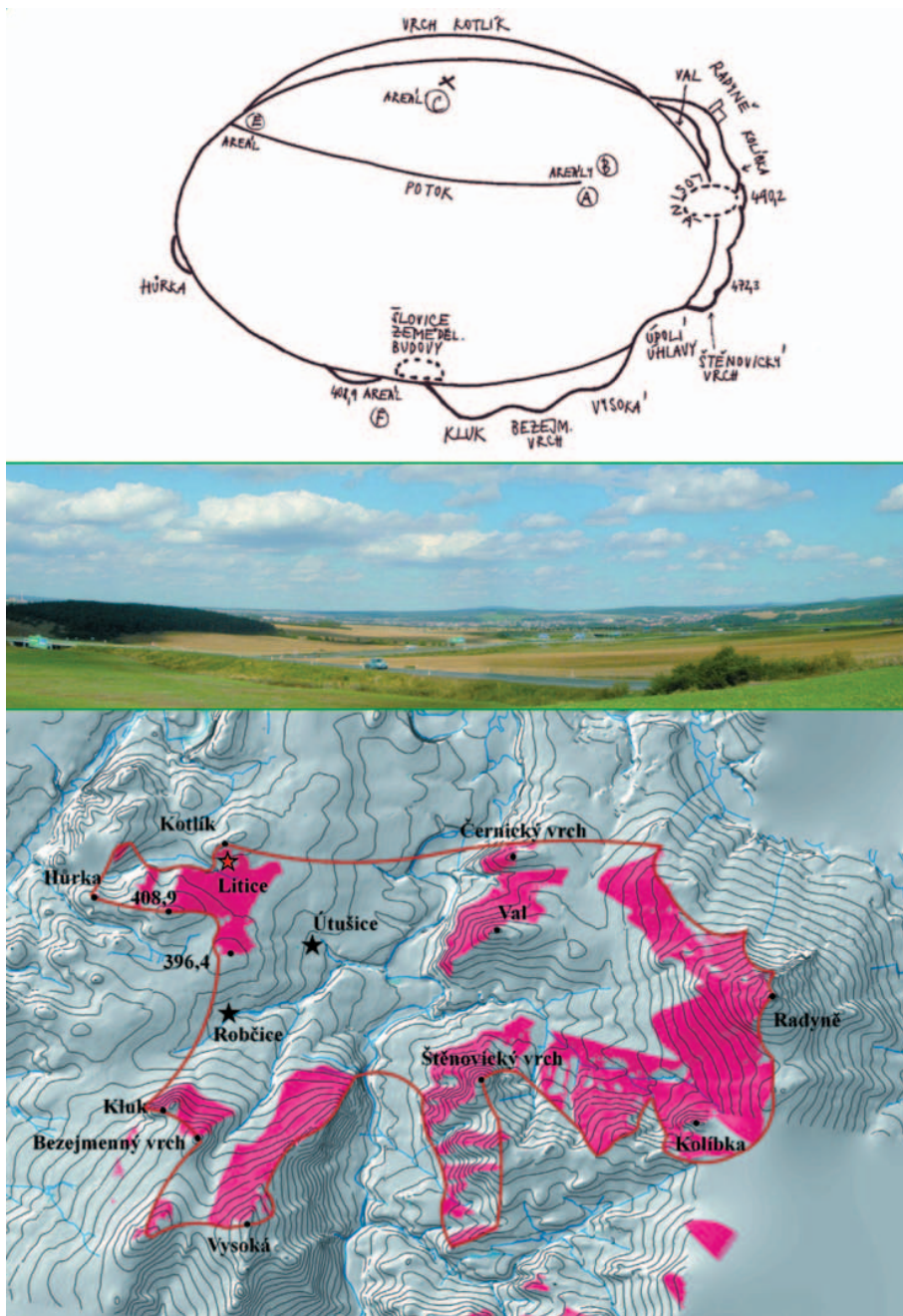
Ambicí fenomenologického výzkumu archeologické lokality je co možná nejlépe postihnout tzv. žitý svět tehdejších lidí. Fenomenologie problematizuje skutečnost, která se jeví zdánlivě přirozená a samozřejmá. Premisou fenomenologického přístupu v archeologii/antropologii krajiny je myšlenka, že způsob, jakým člověk bydlí, jak zabydluje svět, odráží jeho rozumění světu (srov. *Norberg-Schulz 1994; 2000; Patočka 1992*). Cílem projektu je postoupit o krok blíže k žitému světu tehdejších lidí, a to rozšířením metody analýzy spádové oblasti naleziště (*site catchment analysis*), která se soustředí především na subsistenční, resp. ekonomické souvislosti fungování daného sídliště v konkrétní lokalitě, o další aspekty, které můžeme zaznamenat právě díky tomu, že lidé vždy zabydlovali svět jako tělesné bytosti (*Tilley 1994; 2010; Bender – Hamilton – Tilley 2007*;

Obr. 1. Rozsah sídelních areálů (podle Sokol 2001); symbol hvězdičky vyznačuje místa, odkud byl zaznamenáván horizont viditelného území.

Metlička 2000). Zkušenost prostoru je pro nás komplexním zážitkem. Jsme-li v krajině, vnímáme ji jako živý obraz prodchnutý zvuky a pachy a vždy také jako prostor dotýkaný. Procházení lokality, sběr smyslových dat a jejich analýza jsou podstatou fenomenologického výzkumu. Tento text si klade za cíl poukázat na kontrast mezi obrazem krajiny zachyceným okem, zakresleným do mapy a zaznamenaným prostřednictvím fotografie.

Pro aplikování tohoto typu výzkumu byly vybrány tři neolitické sídelní areály, objevené a zkoumané Petrem Sokolem a Petrem Braunem (*Braun – Sokol 2000; Braun 2001; Sokol 2001*), které se nacházejí jižně od soutoku Radbuzy a Úhlavy

Obr. 2. Litice. Grafický záznam: tvar a kontury viditelného území z mikroareálu C. Foto: vyhlídka z mikroareálu F (vlevo vrch Kotlík, na rozhraní lesíku a pole se nachází mikroareál C). Vrstevnicová mapa (GIS): červená linie vyznačuje horizont území viditelného z mikroareálu C, tak jak jsme jej zachytili při terénním výzkumu; červeně zbarvené plochy představují viditelné území vygenerované v programu ArcGIS (foto a grafická znázornění autorka).

v katastrech obcí Litice (Plzeň 6), Robčice (okr. Plzeň-jih) a Útušice (okr. Plzeň-jih) (obr. 1). Vzájemná poloha sídlišť utváří trojúhelník o stranách 1 až 1,5 km. Na litickém sídlišti bylo objeveno osídlení z průběhu kultury s LnK (vč. jejího nejstaršího stupně) a také II. až IV. fáze kultury s VK. V Robčicích a Útušicích je doloženo osídlení v průběhu kultury s LnK (bez nejstaršího a pozdního stupně) a staršího stupně VK.

Terénní část výzkumu

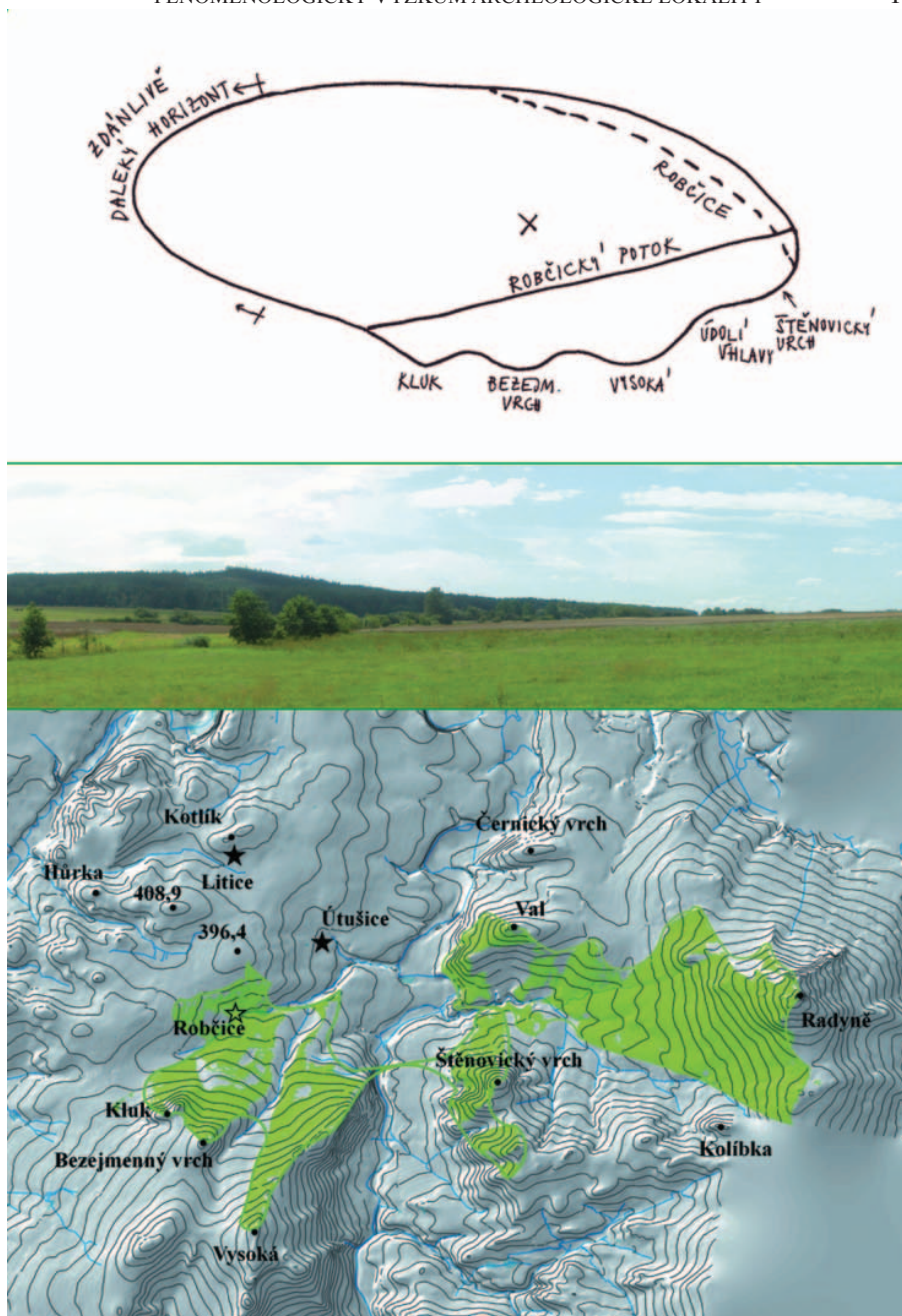
Terénní část výzkumu probíhala v srpnu 2008 a zaměřila se na zkoumání dohlednosti z daných lokalit, ohledání jejich okolí, identifikování orientačních bodů, a především na celkové umístění lokalit v terénu. Na sběru dat se podíleli: Katarína Čuláková (antropologie FHS UK, archeologie FF UK), Jan Polanský (grafik a malíř), Josef Dufek (archeologie FF UK) a autorka projektu Karolína Pauknerová (antropologie FHS UK, archeologie FF UK), ve věkovém rozpětí 23 až 33 let, bez výrazných tělesných handicapů.

Při sběru dat jsme postupovali u všech tří sídlišť shodně. Vedení snahou o zachycení prostoru tak, jak se doopravdy jeví oku, jsme nejprve zakreslili tvar viděného území, jeho kontury, tj. linii horizontu. Následovně jsme takto vymezený prostor zakreslili do vrstevnicové mapy. Smyslem našeho počínání bylo vymežit území tvořící pozadí života obyvatel těchto sídlišť, to co denně vídali a důvěrně znali, a tedy nejspíše považovali za svůj domov.

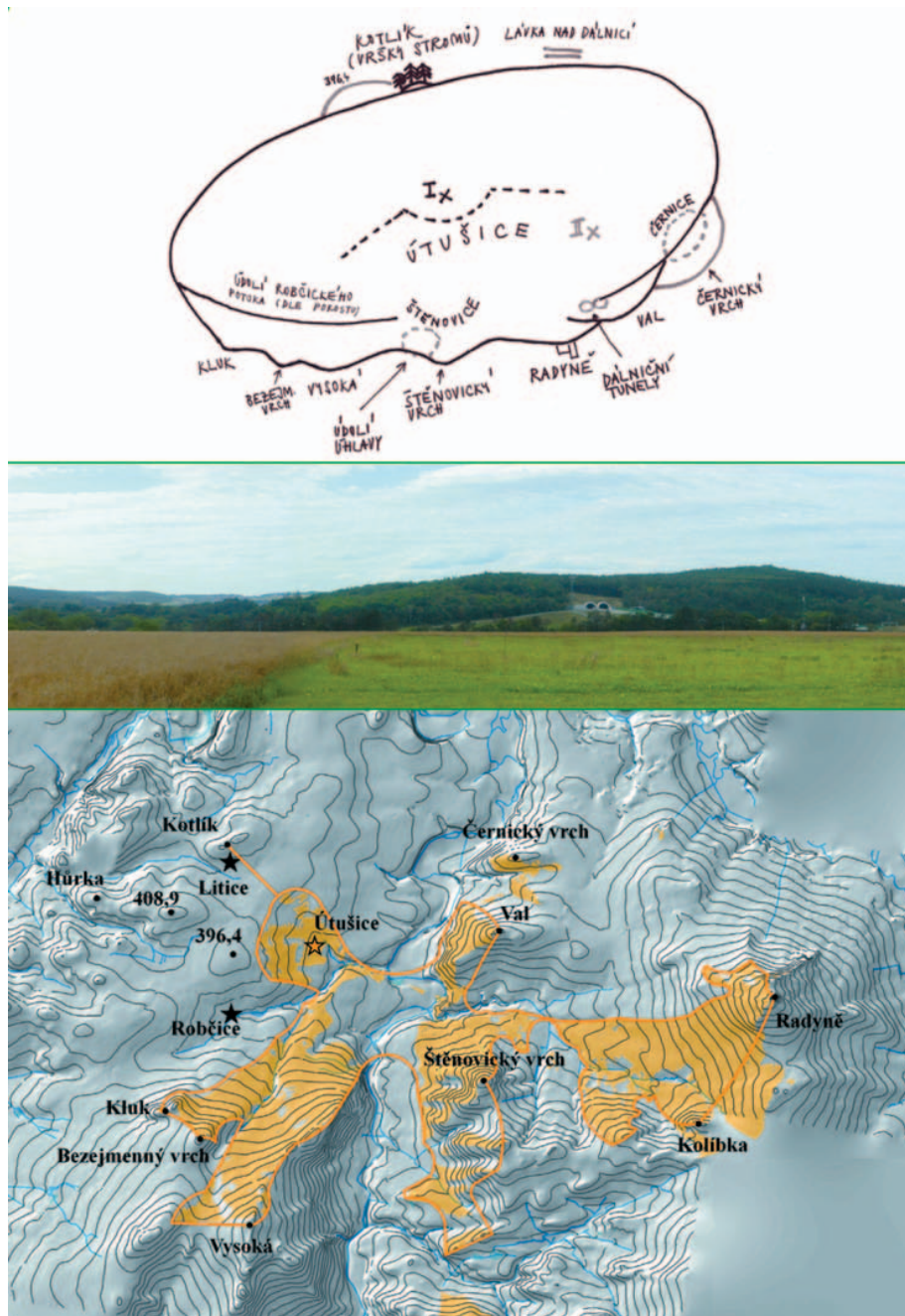
Jako první jsme navštívili sídliště v Liticích, kde bylo při archeologickém výzkumu identifikováno 6 mikroareálů A až F. Pro pozorování usazení sídliště v krajině jsme se koncentrovali na mikroareál C, který leží zhruba uprostřed a vykazuje nejdelší sídelní kontinuitu. Litické sídliště leží na okraji rozsáhlé sníženiny, která vytváří dojem oválu protaženého ve směru V-Z. Viditelný prostor je značně velký a na obzoru uzavřený, vytváří dojem určitého bezpečí (srov. *prospect-refuge theory: Appleton 1975*). Pokud se pozorovatel na sídlišti postaví tak, že má vrch Kotlík za zády, má před sebou vyhlídku na trojici vrchů Kluk (V), bezejmenný vrch a Vysoká (Z); po levé ruce horizont uzavírají kopce Val, Radyně, Kolíbka a Štěnovický vrch, po pravé ruce se terén k horizontu mírně zvedá a ukončuje ho vrch Hůrka. Zkreslení (akomodace, viz *Barbaras 2002*), které vytváří lidské oko, je markantní např. při pohledu na vrchy Val a Radyně, které se zdají být stejně daleko, ale ve skutečnosti Val leží zhruba v polovině vzdálenosti k Radyni. Na JV od sídliště je údolí řeky Úhlavy, místo kde v době letního i zimního slunovratu vychází slunce. Opravdovou vyhlídku do okolního kraje představuje mikroareál F, kde pouze východní výhled odpovídá výhledu z mikroareálu C, zatímco např. na severní stranu je vidět až za Plzeň na Sylvánský vrch a ještě na další mlžný hornatý horizont v dále.

Mladší sídliště v Robčicích a Útušicích vykazují některé podobné rysy, především usazení v mělké sníženině, kde je sídliště jakoby obklopeno mírně vyvýšeným rovným horizontem, což vytváří dojem „hnízda“ a okolní svět se jeví jako elipsa (obr. 2–4).

Obr. 3. Robčice. Grafický záznam: tvar a kontury viditelného území z přibližného středu sídliště u Robčic. Foto: pohled z přibližného středu lokality na přechod z kopcovitého horizontu (vrch Kluk) do nízkého obzoru, který pak tvoří většinu výhledu. Vrstevnicová mapa (GIS): tmavší zelená linie vyznačuje horizont území viditelného v době výzkumu z přibližného středu lokality a odpovídá konturám území v grafickém záznamu. Světlejší tenčí linie lemují další viditelné území vygenerované v programu ArcGIS, které však v době výzkumu viditelné nebylo. Zeleně zbarvené plochy představují viditelné území vygenerované v programu ArcGIS.

Obr. 4. Útušice. Grafický záznam: sídliště u Útušice má dvě polohy, černou barvou je vyznačeno viditelné území z polohy I, šedou barvou jsou doplněna další území viditelná z vyvýšenější polohy II. Foto: pohled z polohy II na vrch Val. Vrstevnicová mapa (GIS): žlutá linie vyznačuje horizont území viditelného při kombinaci výhledů z obou poloh. Žlutě zbarvené plochy představují viditelné území vygenerované v programu ArcGIS.

Závěr

Budeme-li v interpretaci odvážní, mohli bychom za tímto typem usídlení vidět kromě blízkosti vodního zdroje i hledání místa, které vyvolává pocit bezpečí, útočiště, ale je přesto otevřené. Všechna tři sídliště spojuje podobná vyhlídka na jižní a jihovýchodní stranu. Ze všech tří sídlišť je dobře vidět údolí Úhlavy obklopené na jedné straně Štěnovickým vrchem a na druhé straně trojicí vrchů Vysoká, bezejmenný a Kluk. Tyto prvky je proto možné považovat za orientační body obyvatel těchto sídlišť.

Usazení v mělké sníženině s sebou přináší kromě výše popsaného pohledu do kraje také možnost pozorovat velký výsek oblohy a rovný horizont umožňuje pozorovat planety. Důsledky rovněž plynou pro šíření zvuků. Nedochází k odrážení zvukových vln a lokality jsou tak relativně tiché.

Starší (Litice) a mladší (Robčice a Útušice) sídliště se od sebe liší v tom, že polohy mladších sídlišť jsou mnohem komornější, prostorově menší. Sídliště v Útušicích má dva mikroareály, na mapě označené jako I a II, z nichž II je vyvýšená poloha, rozhled z ní (v grafickém záznamu vyznačený světlejší barvou) je však nesrovnatelný s rozsahem vyhlídky z mikroareálu F v Liticích. Většinu obzoru obou mladších sídlišť tvoří rovný horizont, který však zejména v případě robčického sídliště působí dojmem zdánlivě dalekého horizontu.

Závěry fenomenologických pozorování jsou v logické shodě s daty z archeologického výzkumu. Všechna tři sídliště jsou umístěna v určitém typu mělké sníženiny s podobným rozhledem do kraje. Z našich pozorování v terénu usuzují, že tyto lokality byly v terénu záměrně vyhledány. Lokality mladších sídlišť jsou si velmi podobné a do určité míry kopírují rysy sídliště staršího. Novým prvkem je komornější usídlení, které lze vysvětlovat dobrou znalostí okolní krajiny, kdy daleký výhled a blízkost vyhlídky postrádají svůj smysl.

Tento projekt 8716/2008 podpořila Grantová agentura Univerzity Karlovy.

Literatura

- Appleton, J. 1975: The Experience of Landscape. London, 69–73.*
Barbaras, R. 2002: Vnímání (Esej o smyslově vnímatelném). Praha.
Bender, B. – Hamilton, S. – Tilley, Ch. 2007: Stone Worlds. Narrative and Reflexivity in Landscape Archaeology. Walnut Creek.
Braun, P. 2001: K osídlení kultury s lineární keramikou u Litic, okr. Plzeň-město. In: Metlička, M. (ed.), Otázky neolitu a eneolitu našich zemí 2000. Plzeň, 102–108.
Braun, P. – Sokol, P. 2000: Charakter neolitického sídelního areálu v Plzni-Liticích na základě letecké a povrchové prospekce, Památky archeologické – Supplementum 13, 55–59.
Metlička, M. 2000: Rozšiřování sídlištní oikumeny a současný stav poznání kultury s lineární keramikou v západních Čechách, Památky archeologické – Supplementum 13, 247–254.
Norberg-Schulz, C. 1994: Genius loci: K fenomenologii architektury. Praha.
Norberg-Schulz, C. 2000: Architecture: Presence, Language, Place. Milan.

- Patočka, J. 1992: Přirozený svět jako filosofický problém. Praha.*
Sokol, P. 2001: K neoliticke kolonizaci krajiny, podobě a proměnám sídelního areálu. In: Metlička, M. (ed.), Otázky neolitu a eneolitu našich zemí 2000. Plzeň, 109–117.
Tilley, Ch. 1994: A Phenomenology of Landscape: Places, Paths and Monuments. Oxford – Providence.
Tilley, Ch. 2010: Interpreting Landscapes: Geologies, Topographies, Identities. Walnut Creek.

PHÄNOMENOLOGISCHE UNTERSUCHUNG EINER ARCHÄOLOGISCHEN FUNDSTELLE

Ein Beispiel für südlich vom Zusammenfluss der Úhlava und Radbusa gelegene neolithische Areale

Am Beispiel der drei neolithischen Areale Litice, Robčice und Útušice wurde der Kontrast zwischen den verschiedenen gegebenen Landschaftsbildern (Abb. 2) und eine Analyse ihrer Lage in der Landschaft vorgestellt. Alle Areale weisen folgende gemeinsamen Züge auf: Ansiedlung in einer flachen Niederung und Wahl eines Ortes mit gleichem Ausblick auf das Flusstal der Úhlava, der auf der einen Seite vom Stienowitzer Berg und auf der anderen Seite von einem namenlosen Berg und von den Bergen Vysoká und Kluk umgeben ist, die ich als mögliche Orientierungspunkte für die Bewohner dieser Siedlungen interpretiere. Die Lage in einer flachen Niederung bringt die Möglichkeit mit sich, einen großen Ausschnitt des Himmels und einen geraden Horizont beobachten zu können, der den größten Teil des Horizontes beider jüngeren Fundstellen bildet und es möglich macht, die Planeten zu beobachten. Ferner kommt es auch zu keiner Reflexion der Schallwellen und die Fundstellen sind somit relativ still. Die ältere Siedlung (Litice) unterscheidet sich von den jüngeren (Robčice und Útušice) Siedlungen darin, dass die Lage der jüngeren Siedlungen viel „intimer“, d.h. räumlich kleiner sind. Aus unseren im Gelände gemachten Beobachtungen schließe ich, dass die Fundstellen absichtlich im Gelände ausgesucht wurden und ihre Auswahl keine zufällige war. Die Fundstellen der jüngeren Siedlungen sind sich sehr ähnlich und kopieren einige Züge der älteren Siedlung.

Abb. 1. Ausdehnung der Siedlungsareale (nach *Sokol 2001*); die Sternchen kennzeichnen die Orte, von denen der Horizont des sichtbaren Gebietes aufgezeichnet wurde.

Abb. 2. Litice. Grafische Darstellung: Form und Konturen des sichtbaren Gebietes von Mikroareal C. Foto: Ausblick vom Mikroareal F (links Hügel Kotlík, das Mikroareal C befindet sich an der Grenze von Wäldchen und Feld). Höhengschichtplan (GIS): die rote Linie kennzeichnet den Horizont des von Mikroareal C aus sichtbaren Gebietes, so wie er bei der Geländebegehungen aufgenommen wurde; die rotgefärbten Flächen stellen das im Programm ArcGIS generierte sichtbare Gebiet dar (Foto und grafische Darstellung von der Verfasserin).

Abb. 3. Robčice. Grafische Darstellung: Form und Konturen des von der ungefähren Mitte der Siedlung bei Robčice sichtbaren Gebietes. Foto: Blick von der ungefähren Mitte der Fundstelle auf den Übergang vom Hügelhorizont (Berg Kluk) zum niedrigen Horizont, der dann das Meiste des Ausblicks bildet. Höhengschichtplan (GIS): die dunklere grüne Linie kennzeichnet den Horizont des während der Begehung von der ungefähren Mitte der Fundstelle aus sichtbaren Gebietes und entspricht den Konturen des Gebietes in der grafischen Darstellung. Die hellere dünnere Linie umsäumt ein weiteres, im Programm ArcGIS generiertes sichtbares Gebiet, das jedoch während der Begehung nicht sichtbar war. Die grün gefärbten Flächen stellen im Programm ArcGIS generierte sichtbare Gebiete dar (Foto und grafische Darstellung von der Verfasserin).

Abb. 4. Útušice. Grafische Darstellung: die Siedlung bei Útušice hat zwei Lagen, mit roter Farbe ist das von Lage I aus sichtbare Gebiet gekennzeichnet, mit grauer Farbe wurden weitere, von der höher gelegenen Lage II sichtbare Gebiete ergänzt. Foto: Blick von Lage II auf den Hügel Val. Höheng-

schichtplan (GIS): die gelbe Linie kennzeichnet den Horizont des bei einer Kombination der Ausblicke von beiden Lagen sichtbaren Gebietes. Die gelb gefärbten Flächen stellen die im Programm ArcGIS generierten sichtbaren Gebiete dar (Foto und grafische Darstellung von der Verfasserin).

Übersetzt von B. Magar

